

VÁROS A VÁROSBAN

A halálraitelt „Acise“ tarka multja

Hónapokig sirattuk előre és hónapokig sirattuk utólag a Tabán lebontását, mert a csákányok a roskatag házak köveivel együtt a multunk egy darabját is széttörték és mert a városunkat egy romantikus, édes színfolttól fosztották meg. Rövid idő múlva megint a városrendezés áldozatául esik Pestnek egy érdekes része: az Orczy-ház. A csúnya nagy házkolosszus lebontását bizonyára nem siratják majd úgy, mint a Tabán pusztulását, mert hiszen a Sugárút megépítése égetően fontos és mert ehhez a költömbhöz nem fűződik annyi egyéni édes emlék. De azért az Orczy-háznak is megvan a maga sajátos romantikája és főleg nagyon érdekes multja van.

Boltok, amelyben minden kapható

Christian Leiter 1858-ban „Ofen und Pesth“ címen könyvet írt a két város emlékeiről és ebben azt mondja, hogy az Orczy-ház helyén egykor mocsaras vidék volt, ahol szalonkára, fogolyra vadásztak a régi Pest egykori úrai. Amikor a báró Orczy-család felépíttette a hatalmas, három udvarral bíró, dísztelen barokképületet, amelynek ridegségét csak az ablakaira később alkalmazott empire-díszítés enyhíti valamennyire, a város vége volt az a terület, amelyet így beépítettek. Országútnak nevezték akkor a Károly körutat, amely 1875-ben kapta mostani nevét, míg a Király uccát 1830-ig Angol király uccának hívták. A ház előtt elterülő térséget, — a mai Deák térnek körülbelül megfelelő területet — pedig Zsidó-térnek nevezték, mert ezen a tájon helyezkedett el akkoriban a pesti zsidóság zöme. (Erre a térre nézett, az Orczy-házzal szemközt — a mai Anker-palota helyén —, a híres Gyertyánffy-ház, Pest első négyemeletes palotája.) A Zsidó-tér büszkesége lett az Orczy-ház hatalmas épülete, amely valóságos a börze szerepét töltötte be, mert itt volt a kocsikkal a városba igyekvő vidéki kereskedők első állomáshelye és az áruk nagy része is itt cserélt gazdát.

A magyarországi kereskedelemről eltekintve, a Balkánról kiinduló és észak felé törekvő világkereskedelemnek is egyik legfontosabb gócpontja volt a pesti Orczy-ház, amely mintegy tranzit-központ szerepét töltötte be. A Balkánon élő szefárd-zsidók, akik ott a kereskedelmet irányították, jól ismerték Budapestnek ezt a városvégi házmonstrumát és áruikat itt tároltatták azalatt, amíg ők maguk üzletkötés céljából tovább utaztak Észak felé. A pesti Orczy-házból „húzták“ aztán maguk után a német vagy lengyel piacokon eladott árukészletet. Ilyenformán a világ legtávolabbi pontjáról származó árucikkek — főleg fűszerfélék — halmozódtak fel az „Acise“ homályos rakláraiba és erős illatuk elvegyült a gyapjú és a nyersbőrhalmozatok rosszszagú párolgásával.

Szinte miniatűr városnak illett be ez a kőkolosszus, amelynek boltjaiban baba-kelengyétől sárkőig minden kapható volt és

amelynek vastag falai között templom, kávéház, fürdő és mulatóhely fér meg békésen egymás mellett,

A Judenhof vallásos élete

Az első udvartól a másodikat elválasztó középület földszintjén valamikor rituális közfürdő („Mikve“) volt, amelyet a negyvenes években építettek. Az egykorú tudósítás azt írja róla: „nem valami kényelmes, csak az alsóbbrendű izraeliták látogatják“ ... Ugyanennek az épületrésznek az emeletén viszont lengyelzsidó zsinagóga állott, amelynek falába 1849-ben ágyúgolyót lőttek. A golyó ma is látható, éppen úgy, mint a második ágyúgolyó, amely ugyancsak a szabadságharc idején fúródott a második udvar fölépcsőházának falába. Ennek a zsinagógának az az érdekes nevezetessége is volt, hogy azok a zsidó zsoldárok, amelyeket itt énekeltek a hívők — Festetich Leo gróf művei voltak. Ma már persze nem igen lehet megállapítani, hogy mi indította az előkelő keresztény főurat arra, hogy zsidó vallásos énekeket írjon és még kevésbé tudhatjuk, hogy hogyan kerültek ezek a zsoldárok az Orczy-ház zsinagógájába, amelynek úgylátszik kizárólagossági joga volt hozzájuk, mert más zsidó templomokban nem énekeltek ezeket.

De ezen a zsinagógán kívül még több zsidótemplom is otthonra talált az Orczy-házban, amelyet Judenhof-nak is neveztek. Itt volt mindenekelőtt a zsidó hitközség hitalos temploma egészen 1859-ig, amikor felépül a dohányuccai nagytemplom, Európa egyik legszebb zsidótemploma. Az Orczy-házbeli régi hivatalos templomot a 19. századforduló táján avatták fel, amikor már kicsinek bizonyult a szomszédságbeli Häusler-házban levő imaház, amely a József császár rendelete óta Pesten letelepedett zsidóságnak első temploma volt. A pesti zsidóság újabb települések folytán gyorsan szaporodott és így egy idő multán szükségessé vált egy újabb templom. Ekkor létesült ugyancsak az Orczy-házban, az udvar egyik különálló épületében a második, már modernebb szellemű, imaház. Az Orczy-házbeli templomot a dohányuccai nagytemplom felépítése után is fenntartották még egy ideig, csak 1872-ben, amikor a Rombach uccai templom felépült, ada ki kezéből a hitközség és ezután az ortodoxok vették át, akik ma is itt tartják istentiszteleteiket.

1830-ban, a nagy árvíz idején a víz elöntötte a talajmélységben fekvő Orczy-házbeli zsidótemplomot és ekkor a szemközt levő evangélikus templom megnyitotta kapuit a hajlékot vesztett zsidóság számára.

A „Wassermann-szála“ hírhedt orgiái

Később a zsinagóga átköltözött az első udvar két emeletére és a helyére — kóser vendéglő került. A templomi éneket tányér-csörömpölés és csámcsogás váltotta fel. Wassermann Náthán kocsmáros és Freund

Ántal táncmester nyitották itt meg vendéglőjüket, amely hamarosan nagyon népszerű lett. Mulatságos reklámja volt az étkezdenek az — előevő. Hasslingernek hívták azt a két méter magas, legendás étvágyú embert, aki képes volt együttlében egy egész borjút megenni, — igaz, hogy nem ingyen... Hasslinger bácsi abból élt, hogy „előevő” volt. Jókedvű emberek végigégették vele az étlapot és fogadásokat kötöttek, hogy meddig bírja az iramot. A nyerő aztán megfelezte vele a nyereségét.

Wassermann kocsmáros ambícióját később nem elégítette ki az, hogy lakodalmi ebédeket rendezzen és hogy a zsidó kispolgári fiatalság táncoljon a „termeiben”, hanem nem éppen előkelő színvonalú estélyeket tartott a „Wassermann-szálában”, amely hamarosan hírhedtté lett Pesten.

Most már nemcsak zsidók látogatták a „szálát”, — sőt az „ösvendégek” szinte kiszorultak, mert az úri társaságbeli férfiak között divatba jött Wassermann bácsi „műintézete” és a kétfajta elem persze nem érezte jól magát együtt, mire természetesen az alantasabb publikum engedte át a teret a magasabbrendűnek. Különösen akkoriban húzódtak vissza az egyszerű zsidók, amikor a szemközti Károly-kaszárnya tisztjei és sarzsijai kezdték felkapni a közelben levő mulatóhelyet, amely pompás szórakozással szolgált nekik. Wassermann Náthán megörült a katonáknak, akik „jól festettek” és akiknél mindig könnyen állt a pénz.

Kéthetenként óriási festett plakátok hirdették a városban a Wassermann-szála éjféli kezdődő „bálját”, amelynek egyik slágere és szenzációja a pikáns „clodoche-quadrille” volt. Ezt a táncot csak hajnaltájt kezdték, amikor az orfeumi előadások már véget értek és a beszeszelt, mulatókedvű férfiak utolsó állomásként a Wassermann-szálába tértek be, hogy a clodoche-quadrille mellett „emelkedetten” fejezzék be az éjszakát. Ezekre az orgiákra összegyűjtötték a város minden csinosabb uccalányát, akiket öblös landauerok szállítottak a bálterembe. Ezeken az estélyeken csak a férfiak fizettek beléptidíjat, a nők ingyen léphettek a terembe. Nem Wassermann bácsi találta ki azt, hogy a nőkkel nem fizettet beléptidíjat, hanem egyszerűen átvette ezt a jól bevált trükköt a még hírhedtebb „Fekete Redout”-tól, amely ugyancsak a mai Király ucca elején virágzott a múlt század elején és a huszas években ment ki a divatból. A „Fekete Redout” „redoutable” estélyeiről fantasztikus dolgokat olvashatunk Ellrich Ágostnak „Die Ungarn wie sie sind” című, Berlinben 1831-ben megjelent könyvében, de ezen a meglehetősen rosszakaratú leírásán kívül Vachot Imre és Korn Frigyes is írtak erről az obskurus mulatóról. Korn az Orczy-házbeli „száláról” is megemlékezik és többek közt azt írja róla: „A szóbanforgó intézet, amelyet az élvezetet szerető emberiség javára állítottak fel, pótolja a már régebben megszűnt, hasonló célokat szolgáló Fekete Redoute című épületet.” Még verset is ír az új műintézetéről, — mégpedig hexaméterekben.

Kalabriás az „Acise-kaffében”

Másik régi nevezetessége az Orczy-háznak, amelyet zsidó zsargonban „Acise”-nek neveztek, a még ma is fennálló Orczy-kávéház. A századforduló idején még sokkal népszerűbb volt ez a tanya, mint ma és akkori jellegzetes figuráiból írta volt meg Oroszy a Folies Caprices híres slágerdarabját, a „Klabriaspattie”-t, amelyet nemrégiben újírtottak fel. Nem az író fantáziájában születtek ennek a darabnak a figurái és bemondásai, hanem csakugyan ott ültek a füstös kis kávéházban és valóban mondták azt, amit a színpadon mondanak. Ott kaláberezett a kockás ruhájú pasas, akinek a ruháján minden kocka számozva volt és ő játék közben hátraszólt a pincérnek: „Kratzen sie mir Numero 62!” Ott türelmetlenülkedett az a másik, aki így támadt a pincérre: „Mi lesz azzal a kávéval? Meddig várjak rá? Már itt ülök egy éve!” Mire a pincér, aki jól ismerte vendégeit, ráfelelte. „Maga téved, maga nem itt ült egy évet!” Ilyen tónus folyt az „Acise-Kaffé”-ban, ahol a nem ritkán három napig is eltartó Kalabriaspattie mellett születtek a híres pesti zsidó viccek.

Óránként egy arany házberjövedelem

Komolyabb nevezetessége az Orczy-háznak, hogy két kiváló ember emlékezete fűződik hozzá. Itt született 1849-ben Nordau, a kiváló esztétikus esszéíró, aztán meg az Orczy-kávéház tulajdonosánál, a Strasser-családnál kezdte meg pályafutását, mint házitanító, Vámbéry Ármin, a nagy orientalista. A ház régi kezelői között is nagy neveket találunk. Ilyen volt például Hódossy Imre, országgyűlési képviselő, Apponyi Albert gróf barátja. A házfelügyelői állást valamikor egy Háberling nevű dzsentri-család bírta, de természetesen alkalmazottakkal végeztette a munkát. Háberling maga pedig — vadászni járt ezalatt.

Az Orczy-házban, — amely már rég nem az Orczy-báróké, hanem másfél évszázad

óta többször cserélt gazdát, — kétszázhusz ember lakik, negyvenkilenc üzlethelyisége pedig kétszáz embert foglalkoztat. 1817-ben 53.000 forintot jövedelmezett az Orczy-családnak, akikről akkoriban azt regélték, hogy óránként egy arany jövedelmük van a házból.

Lomhán terpeszkedik a halálraftélt házkolosszus, de nyüzsgő élet eleveníti meg udvarait. Kopott falai között a hatodik generáció éli küzdelmes életét. Sápadtképű, lázas szemű emberek tolonganak az avúlt lépcsőkön, nehéz szagok páráznak a boltzatok alatt, furcsa éneklő hangok és rikoltó lármá visszhangzik az udvarokban. A gettó emléke tapad a házon, de Pest másfél évszázadának emléke is hozzáfűződik és ez érdeemes megállnunk egy percre mellette mielőtt rombadönti a csákány.

Rónay Mária